

JOXE AZURMENDI. ASKATASUNAREN PENTSALARIA.

Andoni Olariaga Azkarate / Jon Jimenez Martinez

(Filosofian lizentziadunak)

Artikulu honek Joxe Azurmendiren pentsamenduaren oinarriak jarri nahi ditu. Orain arteko bere pentsamendu guzia biltzen duen sintesi bat egiten saiatuko gara ondorengo lerroetan. Jakinda, beti ere, aldaketan eta mugimenduan –bizirik- dagoen zerbaiten laburpena eta klasifikazioa –hots, sintesia- egitea benetan zaila suertatzen zaigula filosofiaren kontzeptu abstraktu eta betierekoekin operatzen dugunoi. Eman dezake, horregatik ere, Azurmendiren pentsamendurekin “bukatzera” etorri garela edo amaitutzat ematen dugula. Ez da hori, ordea, geure intentzioa –kontrakoa ez bada. Aldi berean, bere pentsamendu filosofikoa traizionatzen ari garelakoan egon daiteke norbait bere pentsamenduko aspektu nagusiak eta errepikakorrak bakarrik hartzean, pentsamendua, obra eta pertsona bera aldaketarik gabeko zerbait bezala hartu dugulako. Are gutxiago da hori gure asmoa – espazio eta denbora kontuagatik ez bada.

Azurmendiren pentsamendua ulertezina da mendebaldeko kulturako pentsamendurik gabe. Pentsalari alemanak izan dira berarengan eragin gehien izan dutenak. Horien artean Friedrich Nietzsche agertzen zaigu. Mendebaldeko kulturako dogma guziak agerian jarri dituen pentsalari bikaina. Morala, Estatua, Metafisika, Zientzia, eta abarren sustraiak suntsitu ditu. Baina ezin izan du kasik defentsa batera baino erreduzitu bere kritika guzia. Ondorengoak, kritika haiek eskuan hartu eta zerbait berria eraikitza deituak zeuden. Postmodernoak omen, pentsalari horiek. Analogikoki, esan dezakegu, gure herri txiki honetan, Joxe Azurmendik apurtu dizkigula dogmatismoaren forma hartzen duten kate mental guziak. Hasieran marxismo ortodoxoarekin, geroago Moderniako dualismo metafisikoarekin, hala esentzialismo espainol zein euskaldunarekin, moralaren printzipio absolutuekin eta abar gehiagorekin, loturak zeuden lekuan askatasunari tartetxoa egin nahian funtsatuko da bere borroka. Bizi izan duen eta bizi den mendebaldeko krisiaz eta krisi politikoaz astindutako Euskal Herrian, ideologiek, zientziek, estatuak, eta abarrek lotu duten askatasuna edo askatasun espazioak berreskuratu nahian pasa du bizitza osoa. Kontzientzia eta pentsamendua askatzeko ahaleginak, berriz gatibu dauden honetan, bere obra guzia zeharkatu du.

Esan moduan, Azurmendiren pentsamendua defentsa eta auto-defentsa bat izan da. Bere buruarena, batetik; eta euskal komunitatearena/herriarena, bestetik. Askeago egin gaitu –

eta egingo gaitu –, ezbairik gabe. Loturak urratu dizkigu –eta urratzen jarraituko dizkigu-, ziur gaude. Hasiera batean bide malkartsua zena lausoago bihurtu zaigu bere eraginez. Bere ondotik gatozenak bide horretatik bertatik ibiltzera “kondenatuta” gaude. “Kondenatu” gaitu Azurmendik. Eta bide horren erdian, egungo euskal filosofia den plazatxo honetan, egin dugu topo gu biok. Eta bide horretatik ibili eta gero, gazte bati, egun Euskal Herrian filosofia egiten duen edozeini bezala, galdera bat –eta erantzuteko premia- etorriko zaio burura, guri artikulu honetan etorri zaigun eran: nola uztartu liberatutako espazio horiek eta horien gainean egin beharreko sorkuntza lan berria? Nola hasi eraikitzen askatasun horren gainean?

Krisian gaude

Krisian gaude. Puntu horretatik hasi behar da hausnartzen Azurmendiren pentsamendua hobeto ulertu nahi badugu. “Krisi” hitzak, konnotazio negatiboetatik harago, “aldaketa” baino ez du esan nahi. Aldaketa garaian gaude. Eta zein aldaketa? Zein ezaugarri ditu krisi honek?

“Balioen krisia deitu ohi dena egiaz krisi sozial, kultural, politiko, etiko konplexu bat da. Aurrena, errealitate bat da, tradizioaren krisia; beste era batera “mendebaldeko kulturaren” edo modernitatearen krisia ere esan ohi dena.” (1999: 21)

Modernitatearen krisiak tradizioaren fundamentu finko eta absolutu guziak ezbaian jarri dizkigu, Nietzschekin batera esateko: “Jainkoa hil da”. Ez daukagu ez inor ez ezer seguru eta absolutuki *zer egin* –ongi eta gaizki zer dagoen-, *zer jakin*... esango digunik. Erori gara eta ez dakigu zeri heldu altxatzeko. Aterpe seguru guziak, segurantzaz seguru guziak, eraman ditu krisiak. Zer egin –Bibliarik gabe, Jainkorik gabe, Argi Ilustraturik gabe, Arrazoimen ahalguztidunik gabe-...? Zeri atxiki?

“...mundu modernotik mila gauza heredatu dugu; baina gu ez gara mundu horietako ez bat eta ez bestekoak, eta geure mundu bat ez daukagu. Gu puskailetakoak gara. Modernitatea bera guk mila fragmentotan apurtuta jarauntsi dugu. Mundu ikuskera global bezala ez digu balio. Horregatik da larria gure problema (nahiz eta ez izan larriki sentitua).” (2009: 293)

Aurretik pausatu ditugun galderen aurrean, aldiz, galderen –krisiaren beraren- ulerkuntzara baino, haien ukaziora jotzen dugula salatzen da Azurmendi. Zer dela eta? “Krisiak ikaratu egiten du gizartea. Gizarte ikaratuak ziurtasuna bilatzen du.” (1999: 23) Baina batzuek gure garaia postmodernitate sekularizatu bezala –modernitatearen

gaindipen bezala- ikusi nahi izan duten arren, "aurreko" garaiko jarrera dogmatiko berberak ditugu nagusi oraindik gure artean: moralak kristaua izaten jarraitzen du, Estatuak kontzientziaraino sartzen den Eliza da... Krisiari erreparatu diezaiozun, filosofoak errealitatea hartu, aztertu eta bertatik abiatu behar duela askotan errepikatu izan digu unibertsitateko klaseetan Azurmendik. Eta ondoren, soilik, kritikatzeko espainiar *intelligentsiak* teoria mailan balio batzuen izate absolutua predikatu izan duen -nola oraindik ere horretan diharduen- eta teoria mailan absolutuki goratuak dauden balio horiek nola ez diren, ordea, *de facto*, inon ematen:

"Gure tragedia da, bizi dugun kulturaren, zurrutotsik ez egitea guretzat absolutua dela, eta ez hiltzea edo ez torturatzea ez dela absolutua." (1999: 70)

Horixe dugu problema, beraz, errealitatean inon idatzi gabeko mila absolutekin funtzionatzen dugula, eta alderantziz, teoria mailan absolutuki printzipio mailara altxatu diren horiek ez direla inon betetzen.

Estatua, demokrazia, morala eta biolentzia

Horrela, besteak beste, Estatuak aipatu krisiaren aurrean giza duintasuna eta bizitzaren santutasuna predikatuko du. Hori predikatzea, ordea, bere sarraskiak justifikatzeko tranpa soilak baino ez da izango, "kapitalismoa(n), esate baterako, duintasuna baino ziurrago baitugu hor denok prezioa." Duintasuna eta bizitza eskubidea giza eskubideen deklarazioan ezik ematen ez diren ideia soilak –absolutu eta abstraktu- dira. Azurmendik, beraz, Estatuak errealitatean ematen ez diren balio batzuk moralki absolutizatu eta dogmatizatu egiten dituela kritikatu egingo du, eta Estatuaren morala, orduan, behinola Eliza Katolikoarena zenaren parekoa bihurtu dela.

Horren arrazoia zera izango da, Estatuaren fundamentua eta zilegitasuna, gehiengoaren inposaketa batean oinarrituta dagoela, eta beraz, zilegitasun hori kolokan duela. Alegia, Estatuak ez du bere fundamentua demokratikoki eraiki, gehiengoaren indarrarekin baizik. Gehiengoa arrazoi bihurtu du, dogma. *Demokratak eta biolentoak* liburuan ipuintxo labur batekin gehiengoak inposatutako *demokraziaren* problemak jenialki erakusten dizkigu:

"...demokrazia bat asmatzera gindoazen. Eman dezagun, [...] Pazifikoko irla batera emigratzea erabaki dugula, eta han elkarrekin eramango dugun bizieraren Konstituzio bat idazten dugu: gehiengoak nahi duena egingo da, etab. Bost mila biztanle gara herrian. Aitona zahar ipurterre batek ordea, Konstituzio testua eztabaidatzen hasi garenean,

berari bost axola zaiola, osteratzen digu: berak ez duela Pazifikora ezertara joan nahi, uzteko bakean...[...] Baina orain gehiengo gu gara eta, demokrazian zuzenbide zuzenak dioen eran, lepotik heldu eta behartu egiten dugu gurekin irlara etortzera [...] Eta egurra: <gehiengoak nahi duena egin (nahi!) behar da!>. Handik aurrera hauteskundeetan parte hartu beharko du, gehiengo eta gutxiengoetara jostatu, eta beti aurpegi alai jarri, <demokrat onen gisa>... Berak ordea, ezetz [...] Ezin izan dugu kaskagogorra demokratizatu. Horiek dira Konstituzio bat (gero handik jariatzen ei baitira hiritar guzti-guztien eskubide eta obligazio politiko guzti-guziak!) <gehiengoarekin> oinarritzearen problemak." (1997: 69)

Estatua, beraz, ez da zilegi oinarrietatik eta oinarrietan, baina bere buruari zilegitasun osoa aitortu nahiko dio, biolentziaren monopolioa harentzako soilik gordez. Demokrazia ez dela ezartzen goitik behera, hauteskunde batzuekin eta abar gogorarazten digu Azurmendik orduan, baizik eta oinarrietatik, ahalik eta jende gehienaren beharrak eta zirkunstantziak kontuan hartuz egin behar dela. Hau da, ez dira herritarrak gehiengo baten aurrean makurtu behar direnak. Aitzitik, Estatua da barnean dituen gizartean, nazioen, taldeen eta abarren nahira moldatu eta egokitu behar dena.

Behin eta berriz kritikatu du gaurko Estatu dogmatiko hori, gure kontzientzian sartzen dela esanez, kondena politikoaren exijentziarekin gertatzen den bezala. Oso posizio argia hartuko du kontzientziaren bortxaketa horren aurrean:

"Ez dut biolentzia kondenatu egiten. Hautu ez biolentzia da neurea, halere, berdin da zergatik, eta biolentziarik ez dut praktikitzen. Zein Estatu eta San Pedrok esijitu behar dit, eta demokrata baldin bada are gutxiago, neure hautu hori beste guztientzat ere zilegizko bakarra kontsideratzen? [...] Estatuak eta politikoez ez daukate zergatik ezer gehiago eskatu, eta gutxien-gutxiena daukate zergatik nire kontzientziaren barruan ezertarako sartu." (1999: 101)

Hemen ere, kontzientziaren askatasunaren alde borrokan egingo du sutsuki. Eta beraz, demokraziaren fundamentuetan pentsatu nahiko du. Ez hutsean, gure herrian ematen den egoera konkretuan baizik. Demokraziaren oinarrietan arakatzea funtsezkoa irudituko baitzaio errealitatean ematen diren elementu desberdinak hobe ulertzeko: biolentzia politikoa, kasu. Eta gogoraraziko digu, arazo politikoarekin sortzen diren problema etikoak, teorikoak baino, praktikoak direla. Eta ondorioz, problema horiek errealitatean bertan dauden elementuak, alde aurretik, ukatuz baino, errealitateko elementuak onartuz haiek sakonean aztertu eta krisitik "irtenbide" posibleak lantzea izan beharko dela gizartearen

egitekoa. Eta horrela, gizartea demokratikoki eraiki beharko da, inork biolentzia zilegizat hartu ez dezan.

Gizarte perfektuaz

Antolamendu sozial justuena pentsatzeko saiakera batzuek (marxismoa, liberalismoa,...) sistema hertsietan bildu, eta gizarte perfektu bat posible dela amestu dute. Azurmendik gogoraraziko die gauza bat ahaztu egin zaiela; alegia, gizakia animalia dela. Horixe da Azurmendik ekartzen digun ideia sinple baina sakonenetariko bat. Gizakia borrokalaria da, pasioei men egiten diena, eta era berean haien kontra doana ere, hau da, bere naturaren kontra doan animalia bakarra da. Agresibitatearen problema hagitik sakonean aztertuko du beraz, eta ondoren modernitateak gizakiaz zuen irudi inozoa jaso izana kritikatu du. Ikuspegi edo mentalitate hori, gure herrian, bai liberalek zein sozialistek, biek ala biek jaso duten modernitatearen ondarea dela salatuko du. Batzuentzat gizakia txarra da naturaz, besteentzat ona. Azken horientzat, zibilizazioak edo gizarteak ekarri dizkio gaitz guziak gizakiari, behinola Rousseauk esan zuen bezala.

Azurmendik, ez du ez bata ez bestea onartuko. Hau da: gizakia ez da ez ona ez txarra naturaz. Agresiboa da, baina baita soziala ere. Espelikazio sinple honekin nora heldu nahi da? Bada gizakiak borroka egiten du, bere bizitzagatik, bizi den lur zatiagatik, jateko zerbaitengatik, eta abar gehiagorengatik. *"Beldurgarri, gauza asko da; eta ezer ez beldurgarriago, gizona baino"* (Sofokles; *Antigona*: 332-333). Gizakia borrokalaria da, animalia, eta halaxe izaten jarraituko du. Horregatik, Azurmendik Freuden tesiari pixka bat jarraituz, elkarrekin bizitzeko gizartearen errepresioaren beharra azpimarratuko du. Horrek nahitaez gizakia bere naturaren kontrara biltzea eskatzen du. Hori da gizakiaren paradoxa. Eta beraz, paradoxa handi horretatik gizarte perfektu batean bizi gaitzkeela pentsatzera iristea, Moderniatik jaso dugun aurretik aipatu mentalitate hori oinarrian izanda pentsa daiteke soilik. Honen harira kontuan hartzekoa da Azurmendik dioskuna:

"Ideologia guziak dira utopikoak. Utopia ez da utopismoa. Utopia berez positiboa da. Utopismoa, herriaren energiak dohan kiskaltzen dituen gaitza. [...] Oraintxe eta hementxe, orriotan, zerbaitetan erori nahi ez badugu, fede berri batean da, hortakoz. Fedeak, edo kredoak behintzat, nahiago ditugu denak galdu, berriak asmatu baino." (1975: 228)

Gizartea askeago eta justuago bihurtzen lagundu dezakeen balio multzoak izan daitezke. Aldiz, kasu honetan gizarte perfektu baten ameskeriaz itsututa, idealarengatik gizakiak aurretik eramateko prest dagoen eta gizakiaren animaliatasuna onartzen ez duen sistema

da utopismoa. Gizakia naturaz ona delako eta gizarteak gaiztotu duelako Rousseuren ikuspegi desfasatu horretan funtsatzen da beraz.

Gizarte perfektuak, hortaz, gelditasun absolutua suposatuko luke. "Pax perpetua" bat. Arazoak betiko bukatu dira eta ez dago jada zergatik kezkatu beharrik. Irmotasun eta hertsitasun horiek, ordea, zein puntutaraino ez dute lotuko gizakia? Zein puntutaraino kenduko diote askatasuna? Mugimendua eta, batik bat, mugitzeko ahalmena kentzen bazaio gizakiari, erraz eta motzean: askatasuna kentzen zaio. Posibilitateak itxi zaizkio. Etorkizuna, iragana eta oraina batu egin dira eta bat izango dira betiere, eternalki. Ez betiereko itzulera batean, baizik eta betierean, mugimendurik gabe. Mugimendu ezean. Naturak eta kulturak (gizartea, zibilizazioa...) bat egin dute. Elkar dominatu dute batak bestea.

Natura/kultura

Natura eta kulturaren arteko dikotomia izango da, hain zuzen, Azurmendiren gai "kuttunetako" bat. Dikotomia honetan askatasunari zein espazio, zein leku, gelditzen zaion zehaztea izango da bere helburuetako bat. Izan ere, dikotomia hau ez da berria filosofian, Azurmendik berak idatzitako lehen liburuetan garatutako gai bat dugularik. Giza naturari dagokionez, problematikoa den gaia dugu oso, atzean, lotura-askatasunaren arteko talka ezkututzen baita. Arazoaren adiera klasikoan: naturak gizakia lotu egiten du, finkoa den zerbait ezartzen dio; kulturak (gizarteak, historiak...), aldiz, askatasuna suposatzen du. Natura bat da, kultura anitzak. Eskema horrekin apurtu nahi du Azurmendik. Bi eratan:

Natura/kultura dikotomia faltsua da. Hots, naturaren eta kulturaren artean ez dago halako jauzi kualitatiborik. "Absurdua [bailitzateke] naturak gauza ez-naturalak sortzen dituela pentsatzea. [...] Aitzitik, natura eta kultura, [...] eztirade konfus, baina zein bere; ez ordea separatuak. Eta gizona animalia, kito. Ez konfus, baina ezta ere separatuak." (1991a: 199). Gizakia eta bere produktu guziak natura dira. Ez gehiago ez gutxiago. "Onar dezagun, gizona abere bat dela, abere hutsa. Historia guzia abere honen historia dela bestelako promesarik gabe." (1975: 143) Naturatik haraindi ez dezagun izaki metafisiko goren bat eraiki/sortu. Ez dezagun natura bera printzipio absolutu eta kateatzaile bihurtu.

Hortaz: "natura bat/kultura anitzak" dikotomia, aurrekoa bezain faltsua da. Aurrekoaren aurkako arrazoi berberengatik. Natura bat dela onartzean, lotura bat, kate bat, sortu dugu eta gizakiari jarri diogu. Giza natura aldaezina eta eternoa litzateke. Puntu horretatik dena eratorriko litzateke eta handik kanpo ez legoke ezer. Puntu arkimediko baten erara

funtzionatuko luke. Beste hainbat puntu arkimediko bezala. "Jakina: lehen arrazoimenaren edo eta historiaren helburu absoluturen baten esklabo bazen, ez dezagun gizona orain natura absolutuaren esklaboa bihur. Gizonaren natura[k] kostituzio irekia du." (1975: 143).

Zein da soluzioa, ba, kateetatik askatzeko? Naturan bertan askatasuna sartzea. Hots, giza natura aldagarri bihurtzea. Mugimenduan jartzea. *Des-absolutizatzea*. Kultura naturalizatu eta natura *des-sakralizatu*. Gizakiaren nortasuna irekia da, librea. Naturak eta testuinguruak (kulturak) determinatu egiten du. Baina libreki. Giza nortasunaren garapena askea da. Ez dago, ez dauka determinazio absoluturik. Ez bide hertsirik. Behin korapilo hura askatuta, zein da ibili beharreko bidea? Nola "eraiki" behar da gizakiaren nortasuna hain zalantzazkoak eta labainkorrak diren uretan? Galderari –beste- erantzun absolutu bat eman nahi dionarentzat, abisu bat ere uzten du zegamarrak:

"Gure obligazioa dirudi XVIII. mendearen alferrikako berbizkunderik ez frogatzea. Ilustrazioak, gizonaren "naturaltasunean" interesaturik, eta bere arrazionalismo guztizkoarekin, natura *humanizatu* zuen, hein batetan behintzat (Rousseau). Gero, arrazoimen sasinatural haren arbuioz, baina funtsean arrazionalismo berdintsuz, historia absolutizatu zen, gizonaren askatasuna historiaren jainkoaren bati gomendatuz. Har dezagun natura den bezala, eta historia ere benetan agiri duen "naturaltasunez". (1975: 143)

Historia

Eta zer eman ahal dio historiak gizakiari, gizaki hauei, gorputz hauei? Beren askatasunari? Zer eskaini?

Historiara joan ohi gara beti etorkizuneko proiektuak justifikatzera. Historiak "egia" bat ezkutatuko balu bezala eta bertan arakatuz gero etorkizunerako planek oinarri sendo bat izango balute bezala. Hegelek hori egin du, adibidez. Historia guzia Ideia edo Arrazoi bateranzko bidean balego bezala irakurri eta Ideia batetik baletor bezala ikusi du. Te(le)ologikoki. Horrek zer suposatzen digu? Lotura bat. Historiak norabide finko eta zehatz bat baldin badauka gizakia horretara kateatuta egongo da seguru. Helburu bat(zuk) betetzera derrigortuta. Edo, bestera esanda:

"Historialari garaikide enpiriazaleak besterik uste izaten badute ere, apenas dago ikerlandarik metafisikaren interferentzia gehiagorekin historiarena baino. Mugatzeak – ikerketa gertakari jakin batera mugatzen denean- mugaz gaindikora igortzen gaitu: gertakari ikertua ez da osotasun handiago baten zati bat baino (eta isilpean historia

unibertsal bat suposatuz mintzo gara horretaz); agenteak ez, gizadiaren zati bat baino (eta horietaz antropologia bat suposatuz bakarrik mintzo ahal gara).” (2007: 143)

Edo, beste era batean ere: historiaren ikuspegi ideal horrekin batera metafisika bat suposatu –behar- dugu. Pentsamendu dialektikoa, marxismoa barne (eta batez ere); kristautasuna; liberalismoa; Ilustrazioa... historiaren ideia berean funtsatu dira: hoberanzko (perfekziorainoko) progreso bat eta iragan loriatsu bat. Paradisu bat iraganean eta etorkizunean. Lehen genion moduan: gizarte perfektu bat. Historiaren ikuspegi horrek zama bat suposatzen dio gizakiari –*historiaren jainko bat*. Atzean daukan zama, baina etorkizunerako ere izango duen zama. Eta zama horrek, argi dago, askatasun eza suposatzen du. Historiak –historiaren ideia absolutu eta absolutizanteak– giza nahimena, desioa... itzaliko ditu, lurperatu, bai atzerabidean zein aurrerabidean. Eta Euskal Herrian...

“Euskaldunek sekula Nafarroako Erregerik, eta Forurik, eta demokraziarik, eta Gernikako Arbolarik, eta karlismorik, izan ez balute ere: zer? Eta euskaldunek Nafarroako Erresuma eta Foruak eta demokrazia eta beste loria handi asko izan badute ere: zer? Orain eta hemen bizi gara. Ez goaz iraganaldira. Etorkizunera goaz.” (1992: 561)

Erlatibismo erlatiboa

Joxe Azurmendik krisi etiko, sozial eta politiko sakon eta konplexuan dagoen eta handik alde eginez dogmatismora ihes egiten duen kultura honetan jarrera tinko bat hartuko du: erlatibismo erlatiboarena. Hau azaldu aurretik –edo hobe, hau ulertu dezagun-, galdera garrantzitsuena hauxe da: nola egiten gaitu erlatibismo erlatiboak loturetatik (dogmatismotik) askeago? Erlatibismoa, *cliché*tzat hartzen da egun, eta desitxuratu. Azurmendik zera gogorarazten digu: “tonto desinteresatuek eta listo interesatuek bakarrik hartzen dute[la] erlatibismo hori denak berdin balio izatea bezala. Burutsuak, zuhurtasunezko bere lanaren abiapuntu modura ulertuko dizu.” (1991b: 78) Hau da, “hortik hasi beharra dago, eta horretan ez dago milimetro bat amore ematerik. Balio denak erlatiboak dira, arrazoiak ere denak erlatiboak dira. Ez dago balio absoluturik. Ongi eta gaizki absoluturik.” (1999: 35) Baina kontuz, “askotan gure hizkuntzak engainatzen gaitu: erlatibotasunak ez du balio eskasa edo inportantzia gutxi esan nahi; esan nahi du, guk ezagutzen dugun oro, kondizio batzuekin eta harreman edo erlazio sistema batean ezagutzen dugula.” (1999: 39).

Beraz –aitzineko galderara bueltatzeko– nola egiten gaitu erlatibismoak askeago? Edo – hobeto– zein loturetatik askatzen gaitu? Azurmendik arras argi azaltzen du, Grezian sofistek bultzatu zuten “dena iritzia da” doktrina (gogoratu Protagorasen lehen erlatibismo hura, adibidez) iraultza bat izan zela orduko boterearen kontra. Sofistek azpimarratuko dute boterearen fundamentuak erlatibizatuz, hauek ez direla eternalak eta testuinguru historiko –gizarte, kultura, denbora, espazio geografiko, klima, pertsona... konkretu– batean gauzatzen direla –eta beraz aldakorrak direla– (gogoratu, orain, egungo Espainiako Konstituzioko “la unidad indivisible”-ren eternaltasuna).

Galdetu genezake ordea: zergatik ez erabili pluralismo hitza hain satanizatua dagoen erlatibismoaren ordeztuz? Azurmendik argi du: pluralismoaren erabilpena oraindik geratzen diren arrasto dogmatikoak ezkutatzeko tranpa besterik ez da. Horregatik, boterearen kontra –probokazio bezala ere nahi bada–, erlatibismoa oso tresna eraginkorra deritzo. Botereak bere buruari ematen dion zilegitasun ahistorikoaren kontrako tresna bakarrik ez, batez ere, edozein ideia dogmatikoren kontrako ezinbesteko txertoa dugu erlatibismoa.

Hau da, mendebaldeko krisiak fundamentu gabeko gizarte batera eraman bagaitu, eta kriterio absoluturik ez badago ongi edo gaizki zer dagoen bereizteko, edo antolamendu politiko egokiena zein den erabakitzeko, zer egin behar da? Azurmendiren erantzuna: krisian bizitzen ikasi. Nola? Printzipioz, balio eta biziera forma desberdinak aldeztu aurretik ukatu gabe balioen politeismoan bizitzen ikasiz. Horra, erlatibismo erlatiboak bakarrik eraman gaitzake.

Hizkuntza, askatasunaren espazioa

Posizio hori hizkuntzarekiko duen jarreran barnebiltzen da argien. Labur-laburrean esateko: hizkuntza erlatibismo erlatiboaren espazioa da. Askatasunarena. Azter dezagun, geure aburuz, Azurmendiren pentsamenduan garrantzi handien duen esparru hau.

Sarreratxo gisa-edo, aipatu behar dugu hizkuntza eta pentsamenduaren arteko harremana pentsatzearen auzian, zegamarrak ekarri duela hobekien gure artera zientzia berrien eta filosofia klasikoaren arteko uztarketa. Hemen ere dogmatismoaren kontra ibili da. Zer egiten du hizkuntzalaritzak? Zer biogenetikak? (Hizkuntzaren) Filosofiak? Hizkuntzaren edo gizakiaren ezaugarri konkretu batera lotzen dute hizkuntza. Hizkuntza bakarrik gramatika da, hizkuntza komunikazio tresna soila da, hizkuntza konkretuek hizkuntza unibertsal batean dute beren jatorria... Hau da, disziplinartea baino, erredukzionismoa

(izan) da nagusi gai honetan ere (Pinker, Chomsky...). Eta horrekin batera ere, dogmatismoa eta esentzialismoa. Finean, betiko arazoa: "Askatasuna versus ordena, berriz ere?" (2007: 404).

Aurreko zitaren ildoari jarraiki, Azurmendik defendatuko duen tesia da hizkuntza ez dela bakarrik gramatika, hizkuntza ez dagoela hilda. Eta ez dela geldirik aztertu behar. Azaltzen hasteko, planteatzen ditzagun galdera batzuk. Zerk egiten gaitu "gu" izatea? Zer gara? Aterpe segurua bila ibili da gizakia historian. Grekoek naturan bertan zeukaten berea, ez oso segurua dena den. Erdi Aroan Jainkoa zegoen dena arautzeko. Modernian Arrazoimena. Moderniaren bukaera aldera Progresoa, Justizia... Natura ere, Arraza, Estatua, Arima, Izpiritua, Historia... Horiek denak Ideia edo Printzipio absolutu izan ditu gizakiak noizbait. Baina horiei denei Nietzschek lehenik eta Heideggerrek geroago -eta "efikazago"- amaiera eman diete. Horren guziaren suntsiketaren ostean etorri zaigu Azurmendi -bera ere tematu da gure artean oraindik zirautenak garbitzen- Europako "nobedadeak" Euskal Herrira aplikatzera. Eta paragrafo hasieran planteatzen genuen galdera bera atzean daukela esan genezake: zerk egiten gaitu "gu"? Zehazkiago -lokalago-: zerk egiten gaitu euskaldun? Esentzia guziak erori zaizkigu bidean. Historiak bakarrik ez gaitu egiten, ez baitauka zentzu intrintsekorik, barnekorik, esentzialik. Eta berdin Arraza edo -arrazoi handiagoz oraindik- Estatua. Ez dago *euskal* dei genezakeen Izpiritu eterno eta esentzialik, absoluturik. Baina, hala ere, euskaldun garela badakigu, esan dezakegu. Zergatik? Zerk eragiten du hori?

Hizkuntzak: orokorrean eta abstraktuan gizakiari. Eta euskarak: konkretuan eta zuzenean euskaldunari. Euskarak egiten gaitu gu euskaldun -alemanak alemaniarrek egiten dituen bezala. Baina ez esentzialki. Hots, hizkuntzara lotuta gaude, baina aske gara bere barrenean eta han bakarrik izan gaitezke aske. Gizakiak sortu egiten baitu hizkuntza -hizkera- eta era berean hizkuntza bere "barnean" darama. Horrek suposatzen du: bere barnean darama historia, nahiak, poesia, zientzia, kanta, jokoak... mundu-ikuskerara oso bat. Etengabe aldatzen dagoena baina osoa dena bere horretan.

Azkeneko trilogiaren lehenengo liburuan, *Humboldt. Hizkuntza eta pentsamenduan*, hain zuzen, eskematikoki aurkeztu nahi izan digu ideia hori. Baina hemen, hobe azaltzeko, *Volksgeist. Herri gogoa* liburuaren hitzaurreko bere hitzekin esango dugu:

"Ezaguna da, orobat, kontzeptuak metaforatik ernetzen direla, esan zuela jada Herder-ek (eta geroago Nietzsche-k, eta lehenago Voltaire-k...). Gerta liteke, beraz, zientzian kontzeptua jada desbaliatua egonik ere, metaforak baliagarri eta eder izaten jarraitzea,

zientziak erreminta bezala beretzat hartu izan baino lehenago bezalaxe, gero ere. Esaterako, herriaren izpiritua hizkuntza dela; euskara dela Euskal Herriaren arima, euskal herri gogoa. Zergatik ez? Metafora bikaina da. Kontua da, hori esaten dugunean, zer esaten dugun jakitea –metafisikarik gabe: <metá phorá> (“phérein”) ez da <metá fisiká>.” (2008: 9)

Hitz batzuk bukatzeko

Omenalditxo txiki honekin amaitzeko, irakurleari jakinarazi nahi genion artikulu honek, hasiera batean, galdera honi erantzun behar ziola: zer ekarpen egin digu Joxe Azurmendik Euskal Herriko *filosofo* gazteoi? Edo hobee: zein eragin izan du *filosofo* gazteengan Joxe Azurmendiren pentsamenduak (eta pertsonak)? Horixe jakitea zaila bezain nekeza litzateke –ezinezkoa dela ez esatearren-, ikusten denez. Azkeneko lerrotxo hauek, hortaz, errazagoa dena burutzeko parada hartuko dugu. Hau da, saiatuko gara laburki margotzen gu bion pentsamenduan edo mentalitatean izan duen eragina. Zein izan da, bada, gugan izan duen eragina?

Lehenik, gauza batez ohartu gara: tamalez, Azurmendiren pentsamendua bere zabaltasun osoan oraindik Euskal Herrian arakatu ez den unibertso eder eta konplexu bat da. Filosofo haundiuste(l)aren figuraren kontrakoa, azalpen konplikatuenetan ere argitasuna eta umiltasuna uztartzea posiblea dela erakusten digun pertsona da. Filosofiaren unibertsoaren atea parez pare ireki dizkiguna, harenganako duen pasioa kutsatuz bete-betean. Euskaldunoi, besteen atsekabeei baino, geure buruari erreparatzera bultzatu diguna behin eta berriz. Horrexegatik eta ez beste ezergatik eraso du euskaldunon dogmatismoa, hain zuzen, euskalduna kate gabe nahiko lukeelako ikusi. Libre.

“Baina libre izan nahi dugu,
zer kulpa daukat nik.

Eta txeke zuri faltsu baten antzean
Gernikako arbola bat asmatu diguten arren
libre nahia bekatu balitz bezala,
aitzakiaren bat beharko bagenu bezala,
guk, guztiz ximple, libre izan nahi dugu.

Nahi dugu, besterik ez.

Hauxe baita gure engainu azkenekoa:
libre izan nahia justifikatu behar dugula
pentsarazi digute

lehen kanpotik eta barrutik orain. "

(2000: "Manifestu atzeratua")

Askok eta askok Azurmendiren emankortasuna liburu kopuruan edo orri kopuruan edo zita kopuruan neurtzen dute. Libre dira hori egiteko. Baina, Azurmendiren pentsamendua ulertzeko abiapuntu eskasa izateaz gain, bere *obra* guziaren erdira baino ez dira iritsiko. Nola neurtzen da liburu baten orrialde bateko lerro bakar batek irakurle batengan sortutako inpresioa, eragindako zirrara, aldatutako pentsamoldea? Nola neurtzen da unibertsitatean egindako lana? Edo Jakinen egindakoa? Edo euskal kulturaren munduan orokorrean burututakoa?... Sortu duen kritikotasun maila ez dago neurtzerik. Ireki dizkigun bide berriek ez daukate distantziarik. Bere gainean eraikitzeke eman digun askatasunak berak inongo mugarik ez daukan bezalaxe. Horregatik, beste belaunaldi baten indarrak xahutuko ote ditugu gure hertsitasun dogmatikoan bilduta?

(Eskerrak eman nahi dizkiegu lan honetan zuzenketa lanak egin eta gomendioak eta aholkuak eman dizkiguten Jesus Mari Intxauspe, Xabier Eizagirre eta Garazi Arrulari.)

Bibliografia

AZURMENDI, Joxe (1975): *Gizona abere hutsa da*. Oñati: EFA.

_____ (1991a): *Gizaberearen bakeak eta gerrak*. Donostia: Elkar.

_____ (1991b): "Filosofia pertsonalistaren maisu bat. Karlos Santamaria". *Jakin*. 65. zenbakia. 63-89 orr.

_____ (1992): *Espainolak eta euskaldunak*. Donostia: Elkar.

_____ (1997): *Demokratak eta biolentoak*. Donostia: Elkar.

_____ (1999): *Euskal Herria krisian*. Donostia: Elkar.

_____ (2000): *XX. mendeko poesia kaierak – Joxe Azurmendi*. Zarautz: Susa.

_____ (2007): *Humboldt. Hizkuntza eta pentsamendua*. Donostia: UEU.

_____ (2008): *Volksgeist; Herri gogoa. Ilustraziotik nazismora*. Donostia: Elkar.

_____ (2009): *Azken egunak Gandiagarekin*. Donostia: Elkar.